

ЮРИДИКАЛЫК ИЛИМДЕР**ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ****LEGAL SCIENCES***Мурзабекова Ж.Т., Абдиев И.Т.***ЖАРАНДЫК ПРОЦЕССИК УКУКТАГЫ МЫЙЗАМДУУЛУК
ПРИНЦИБИНИН МАЗМУНУ***Мурзабекова Ж.Т., Абдиев И.Т.***СОДЕРЖАНИЕ ПРИНЦИПА ЗАКОННОСТИ В ГРАЖДАНСКОМ
ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ПРАВЕ***J.T. Murzabekova, I.T. Abdiev***CONTENT OF THE PRINCIPLE OF LAW IN CIVIL
PROCEDURAL LAW**

УДК: 342.9/347

Сунушталган илимий макалада жарандык процесстик укуктагы мыйзамдуулук принцибинин түшүнүгү жана мазмуну каралат. Мыйзамдуулук принциби жалпы укуктук белгилерге ээ болуп туруп, тармактын предметине жана усулуна жарша өздүк мазмунга ээ болоору негизделет. Жарандык процесстик укуктагы мыйзамдуулук принцибин изилдөө соттордун тажрыйбалык ишмердүүлүгү үчүн маанилүү, анткени мыйзам чыгаруудагы ар кандай жаңылыктарды өз убагында өздөштүрүү жана көз караштарды баяндоо соттун укук колдонуучулук ишмердүүлүгүндөгү укук ченемдерин туура колдонууга өбөлгө түзөт. Жарандык процесстеги мыйзамдуулук принцибин талдоонун жаңы жолу аны ишке ашыруу практикасы менен байланыштуу. Жарандык процесстеги мыйзамдуулук принцибин изилдөө зарылдыгы биринчиден, соттун ишмердигиндеги адамдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын артыкчылыктатуу камсыз кылган бул принциптин азыркы мааниси менен, экинчиден, аны ишке ашыруу сот реформасынын жүрүшүндө мазмундары түздөлгөн жарандык процесстин башка принциптерин жүзөгө ашырылышына көз каранды экендиги менен аныкталат.

Негизги сөздөр: мыйзамдуулук принциби, жарандык процесстик укук, сот адилеттүүлүгү, сот, мыйзамдар, укуктук ченем, кепилдиктер.

В представленной статье рассматривается понятие и содержание принципа законности в гражданском процессуальном праве. Обосновано, что принцип законности, имея общеправовые признаки, наполняется специфическим содержанием в зависимости от предмета и метода правового регулирования отрасли, в ко-

торую он внедряется. Исследование принципа законности в гражданском процессуальном праве актуально для практической деятельности судов, поскольку своевременное изучение различных нововведений в законодательстве и изложение точек зрения на них способствует гармоничному и правильному применению норм права в правоприменительной деятельности суда. Новый подход к раскрытию принципа законности в гражданском процессе связан с практикой его реализации. Актуальность исследования принципа законности в гражданском процессе определяется, во-первых, современным видением данного принципа, обеспечивающим приоритет прав и свобод человека в деятельности суда, и, во-вторых, обусловленностью его реализации осуществлением иных принципов гражданского процесса, содержание которых скорректировано в ходе судебной реформы.

Ключевые слова: принцип законности, гражданское процессуальное право, правосудие, суд, законы, норма права, гарантии.

The article presents the concept and content of the principle of legality in civil procedural law. It is substantiated that the principle of legality, having general legal characteristics, is filled with specific content depending on the subject and method of legal regulation of the industry in which it is implemented. The study of the principle of legality in civil procedural law is relevant for the practical activities of the courts, since the timely study of various innovations in legislation and the presentation of points of view on them contributes to the harmonious and proper application of the law in law enforcement activities of the court. A new approach to the disclosure of the principle of legality in

civil proceedings is associated with the practice of its implementation. The relevance of the study of the principle of legality in civil proceedings is determined, firstly, by the modern vision of this principle, ensuring the priority of human rights and freedoms in court activities, and, secondly, due to its implementation by implementing other principles of the civil process, the content of which was adjusted during judicial reform.

Key words: principle of legality, civil procedural law, justice, court, laws, rule of law, guarantees.

Тиги же бул укук тармагынын маани-маңызын, анын негизги башаатык идеяларысыз изилдөө толук эмес болуп калат, анткени ага ылайык, өзгөчө тийиштүү мамилелерди укуктук жөнгө салууда, бул укук тармагынын тутуму түзүлөт. Укук тутуму үчүн укуктук жөнгө салуу предметинин мазмуну да мындай укуктук мамилелердин укуктук жөнгө салынуусунун негизинде турганы да маанилүү болуп эсептелет [1, 174-б.].

Жарандык процесстик укуктун негизги принциптерини бири болуп мыйзамдуулук принциби эсептелет. Бул тармактар аралык (жалпы укуктук) принцип укуктун кандай гана тармагы болбосун баардыгына мүнөздүү. Бирок, жарандык процессте бул принцип өзүнүн мазмунуна жана кепилдик тутумуна ээ.

Алгач жарандык процесстик укуктагы мыйзамдуулук принцибинин мазмунун иликтөөгө өтөөрдөн мурда, мыйзамдуулук түшүнүгү теоретиктердин түшүнүгү боюнча талаш-тартыштардын жана талкуулардын объектиси болуп эсептелбестигин белгилеп кетмекчибиз.

Бул көйгөйдү изилдеген илимпоздордун ортосунда мыйзамдуулуктун маңызы тууралуу ойлору салыштырмалуу окшош, олуттук кайчы пикирлер жок. Ал эми, жарандык процесстик укук илимине мындай кеп кылуу таандык эмес. Процессуалистер мыйзамдуулукту анын мазмунун ар башкача түшүнүшөт. Дароо айта кетчү нерсе, мыйзамдуулук принцибинин өз алдынча өкүм сүрүшүнө караштуу ар кыл көз караштар жарандык процессте гана эле эмес, башка укуктун тармагында да бар. Алсак, С.Н. Братусьтун пикири боюнча, “Жалпы жонунан, укукка анын таасиринин тийишине салыштырмалуу мыйзамдуулук принциби эч бир өздүк өзгөчөлүктөргө ээ боло албайт” [2, 48-б.].

И.М. Зайцевдин көз карашында “жарандык процесстик укук тармагы жалпы укуктук мааниде, мыйзамдуулук принцибине тек гана кошумча таасирин тийгизет” [3, 151-б.]. Белгиленген көз караш менен макул болуу толук мүмкүн эмес. Тиги же бул укук тармагынын өзгөчөлүгү укуктук жөнгө салуу предмети жана методу, анын булактары, укук колдонуучулук жана укук ашыруучулук ишмердүүлүгү аркылуу байкалат. Эгер жарандык процесс тууралуу сөз кыла турган болсок, анда сот адилеттүүлүгүн ишке ашыруу боюнча ишмердүүлүк өзүнчө бир спецификага ээ экендиги ачык байкалат.

Ушуга байланыштуу жарандык сот өндүрүшүндөгү мыйзамдуулук принциби салтуу жалпы укуктук түшүнүккө милдеттүү түрдө салыштырылат [4, 171-б.].

В.М. Семенованын пикири боюнча “жарандык процесстеги мыйзамдуулук принциби тек гана соттордун көз карандысыздыгы жана алардын мыйзамга гана баш ийүүсү деп аталган принциптин алкагында гана ашырылат” [5, 78-79-бб.].

Биздин оюбузча, бул көз карш туура эмес. Соттордун көз карандысыздыгы, өз алдынча принцип болгонуна карабастан, чындыгында, мыйзамдуулук принцибинин туундусу болуп саналат.

Ал мыйзамдуулук принцибинин соттук түзүлүш тарабын мүнөздөйт деп ойлойбуз, ошондуктан формалдык логика жагынан туунду принциптин бар болушу эле, жарандык процесстин негизги принциби-мыйзамдуулук принцибинин бардыгын айгинелейт.

Соттордун мыйзамга гана баш ийүү принциби дал ушундай эле абалда. Бул принцип дагы мыйзамдуулук принцибинин туундусу, ошого байланыштуу жарандык процесстеги мыйзамдуулук принцибинин талашсыз түрдө бардыгын көрсөтөт.

Жарандык процесстеги мыйзамдуулук принцибин тааныган илимпоздор анын мазмунун ар кандай элестетишет. Алсак, П.Ф. Елисейкин мыйзамдуулук принцибин “субъективдүү укуктарды жана мыйзам менен корголгон кызыкчылыктарды жактоодогу соттун жана жарандык сот өндүрүшүнүн бардык катышуучуларынын милдети (жана укугу), материалдык жана про-

цесстик мыйзамдарда каралган ыкмалар жана каражаттары катары гана эсептөө керек” деп белгилеген [6, 76-б.].

М.Г. Авдюков “жарандык сот өндүрүшүн-дөгү мыйзамдуулук принциби жарандык иштерди кароодо соттордун мыйзамды туура колдонуу талаптарында, субъектилердин материалдык жана процесстик мыйзамдардын ченемдерин так жана туура кармануусунда, ошондой эле субъективдүү укуктарды чыныгы ишке ашырылышында байкалат” деп божомолдойт [7, 14-б.].

А.Т. Боннердин оюуна ылайык мыйзамдуулук жарандык процесстик укуктун принциби катары “ЖПКда түзүлгөн жарандык сот өндүрүшүнүн милдеттерине жетүү максатында, өзүнүн иш-аракетинде материалдык жана процесстик укуктардын ченемдерин жетекчиликке алуу боюнча соттун жана процесстин бардык катышуучуларынын милдеттеринде” камтылат [8, 76-б.].

Мыйзамдуулук принциби бир убакта эле укуктун баардык катышуучуларын мыйзамдуу күчүнө кирген сот актыларынын мазмуну менен, ошондой эле соттордун мыйзамдуу тескемелери, талаптары, тапшырмалары, чакыруулары жана кайрылуулары менен эсептешүүсүн милдеттендирет.

С.А. Федина жарандык процесстеги мыйзамдуулук принциби тууралуу оюн юридикалык эрежелерди баштартпастан сактоо талабы катары жеткирет. Ал, мыйзамдуулук принцибинин кызыкчылыгы ишке катышкан жактардын субъективдүү укуктарын сактоо шарттарында процессти өткөрүүгө, жөнгө салуучу жана процесстик укук ченемдерди туура колдонгон чечимдерди чыгарууга багыталаган деп эсептейт [9, 8-б.].

Н.М. Чепурнова «мыйзамдуулук – сот бийлик органынын ишмердүүлүгүнүн негизги принциби. Ошол эле убакта мыйзамдуулукту, анын ичинде анын жогорку формасы болгон конституциялык мыйзамдуулукту камсыз кылуу, бир убакта эле сот бийлигинин алдынкы милдеттеринин бири» деп белгилейт [10, 14-б.].

Автор мындай көз караш менен бул принциптин мазмунунун көрүнүктүү көлөмүн чагылдырайын дейт, бирок жарандык сот адилеттүү-

лүгүнүн жөнгө салуучулук башааты анын мындай көп кырдуу көрүнүшү менен чектелбейт.

Мыйзамдуулук талаптарына ылайык сот жарандык иштерди Конституциянын, мыйзамдардын, алардын негизинде кабыл алынган Кыргыз Республикасынын укук ченемдик актыларынын жана белгиленген тартипте күчүнө кирген эл аралык келишимдердин негизинде чечим чыгарыш керек.

Мыйзамдарды бузууга жол берилбейт, анын ченемдерин аткарбай коюу юридикалык жоопкерчиликти ар кандай түрлөрүнө кириптер кылышы мүмкүн, ал эми ченемдик актыларды юридикалык күчүнө ээ эмес деп таанып дароо жокко чыгарылат.

Процесстик укук ченемдерин катуу сактоонун негизинде жарандык иштер материалдык укуктун ченемдерине ылайык каралып жана чечилиши керек.

Мыйзамдуулук – биринчиден, сапаттуу, карама-каршы келбеген мыйзамдары бар, экинчиден, кабыл алынган укук ченемдери бийлик органдары, кызмат адамдары, уюмдары жана жарандары тарабынан урматталган, ошондой эле аткарылган коомдук жашоонун абалы.

Соттордун ишмердүүлүгүндөгү мыйзамдуулук алардын бардык токтодорунун жана аткарган кыймыл-аракеттеринин толук мыйзамга (материалдык укуктун да процесстик укуктун да ченемдерине) дал келүүсүн түшүндүрөт.

Мыйзамдуулук принциби укуктун негизги принциби катары таанылган жана сотторго материалдык укуктун ченемдерин колдонуу жана жарандык процесстик укуктун ченемдерин аткаруу максатында процесстик иш-аракеттерди аткаруу талабын айгинелейт [11].

Талаштуу мамилелерди жөнгө салган ченемдер жок болгон учурда, сот окшош мамилелерди жөнгө салган укук ченемдерин (мыйзамдар аналогиясын) колдонот, ал эми мындай ченемдердин да жок болгон учурунда ишти жарандык процесстик мыйзамдардын жалпы башаатына, маанисине жана принцибине (укуктун аналогиясына), ошондой эле ак ниеттүүлүк, ачык-айкындуулук талаптарына таянуу менен чечет.

Башаламандыкка алып келген жана жарандардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчы-

лыктарын басмырлоого алып келген, процесстик мыйзамды атайын орой же бир ирээт бузууну, дисциплинардык жоопкерчиликке жада калса ээлеген кызматынан бошотуу жазасына алып келген, мыйзамдуулукту бузуу катары кароо керек.

Мыйзамдар жеткиликтүү болушу зарыл: жарандар мындай жагдайда белгилүү бир иште колдонулган ченемдерге шилтеме жасаганга мүмкүнчүлүгү бар болушу керек. Бирок, эгерде ченем жарандар өздөрүнүн иш-аракеттерин жөнгө сала албагандай, так эмес түзүлсө, анда ал мыйзам катары каралбайт.

Сот мыйзамга ылайык же белгиленген тартипте мыйзамдуу күчүнө кирген эл аралык келишимдерге ылайык жарандык иштерди кароодо эл аралык укуктун ченемдерди колдонот. Эгерде мыйзам же тараптардын макулдашуусу аркылуу тийиштүү маселелерди чечүү сотко жүктөлгөн болсо анда ал айкындуулук жана акыл-эстүүлүк белгисине таянып чыгарууга милдеттүү.

Демек, биринчиден, жарандык сот өндүрүшүндө мыйзамдуулук бардык процесстик чечимдердин жана иш-аракеттердин юридикалык негиздүүлүгүнүн зарыл шарты катары чыгат, экинчиден, мыйзамдуулук катары биз сот органдарынын ишмердигинин принциби катары эле эмес, соттук териштирүүнүн негизги максаты катары түшүнөбүз, анткени соттун алдына мыйзамдуулукту бузуунун себебин жана шартын аныктоо же бузулган мыйзамдуулукту калыбына келтирүү милдети коюлат.

Мыйзамдуулук принцибин ишке ашыруу соттордун көз карандысыздыгы, соттук териштирүүнүн ачык-айкындыгы, соттук териштирүүнүн үзгүлтүксүздүгү деген бир иреет кепилдиктер менен камсыз кылынат. Ошондой эле, мыйзамдуулук принцибин ишке ашыруу кепилдиктерине: соттук отурум болчу жерди жана убакытты кызыкдар жактарга маалымдоо, соттон баш тартуу мүмкүнчүлүгү, прокурордун мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча органдардын ишке катышуусу, тараптын ишти өкүлү аркылуу жүргүзүүсү жана жогорку юридикалык жардам алууга болгон укугу, доо арызынын анык формасы жана мазмуну аны кабыл алуудан баш тартуунун чектелген тизмеси-

нин бардыгы ж.у.с. кирет.

Соттук чечимдин жазуу формасында болушу жана анын түзүмдүк мазмунунун толук жөнгө салынышы жарандык процесстеги мыйзамдуулук принцибинин дагы бир кепилдиги болуп эсептелет [12, 43-б.]. Ошондой эле, эгер сот белгилүү бир иш боюнча иштин жагдайын, тараптардын укуктарын жана милдеттерин толук жана туура аныктабаса мыйзамдуулук принцибин ишке ашырылды деп саноого болбойт.

Жарандык процессиндеги мыйзамдуулук принциби соттун карамагындагы ишти кароодо жана чечүүдө анын ишмердүүлүгү мыйзам менен белгиленген процесстик формага дал келиши керек б.а. ишке каышкан жактарды аныктоо, процессти баштоо, процесстин катышуучуларын кабарлоо жана чакыруу, соттук териштирүүгө ишти даярдоо, сот отурумун жүргүзүү, аныктамаларга жана чечимге даттануу, соттун чечимин аткаруу тартибин билдирет.

Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексинин 199-беренесине ылайык соттун чечимине коюлуучу алгачкы талап катары анын мыйзамдуулугу жана негиздүүлүгү эсептелет. А бул болсо:

- Соттор чечимди кабыл алууда көз карнды болуп мыйзамга гана баш ийишин билдирет;
- Чечим процесстик укуктун ченемдерди сактоонун негизинде жана бул укуктук мамилеге колдонуучу материалдык укуктун ченемдерине ылайык кабыл алынса ал мыйзамдуу чечим экендигин билдирет;
- Сот Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексиндеги талаптарды (чеимди кабыл алууга гана эле эмес, ишти териштирүүгө даярдоо, ишти териштирүү ж.у.с. талаптарды) толугу менен аткарды дегенди билдирет;
- Чечим Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексиндеги материалдык жана процесстик укук ченемдерин туура колдонуу тууралуу талаптарына дал келиши керек дегенди билдирет.

Соттук актыларды апелляциялык жана кассациялык тартипте кароодо, алгач, алардын мыйзамдуулугу текшерилет. Апелляциялык жана кассациялык тартипте чечимди жокко чыгаруунун бирден бир себеби болуп кабыл алынган сот актынын мыйзамсыздыгы эсептелинет. Демек,

сот өзүнүн ишин мыйзамдуулукту сактоого түзөп чектелбестен, аны бузулган мыйзамдуулукту калыбына келтирүү максатында да колдонот.

Мыйзамдуулук принциби жарандык процесстин ар бир баскычында байкалат. Соттун баардык иш аракети арызды кабыл алган учурдан тартып, ал боюнча чечим чыгарган учурга чейин, жарандык ишти чечүү тартибин жөнгө салган, процесстик ченемдерге ылайык аткарылышы керек.

Мыйзамдуулукту чыңдоодо жарандык процесстик укуктун мааниси жарандык сот өндүрүшүнүн максаттарына жетүү үчүн соттун жана ишке катышкан жактардын милдеттүү түрдө материалдык жана процесстик мыйзамдарды жетекчиликке алуусунда. Мыйзамдуулук жарандык процесстик укуктун бардык субъектилеринин мыйзамдуу күчүнө кирген соттун токтомдору менен эсептешүү милдетин, ошондой эле соттордун мыйзамдуу тескемелерине, талаптарына, тапшырмаларына, чакырууларына жана кайрылууларына баш ийүүсүн билдирет.

Демек, жарандардын жана уюмдардын укуктарын жана мыйзам менен корголгон кызыкчылыктарын жактоо кепили болгон соттун баардык иш-аракети, мыйзамдуулуктун чыңдалышына, укук бузууларга бөгөт коюууга, жарандардын тарбияланышына көмөк болуп, белгиленген укук ченемдери менен жөнгө салынат. Мындай милдеттерди ийгиликтүү ишке ашыруу жарандык ишти кароодо жана чечүүдө, сот мыйзамдуулук принцибин катуу кармаган шартта гана мүмкүн.

Адабияттар:

1. Мурзабекова Ж.Т. Теоретические аспекты принципов экологического права / Республиканский научно-теоретический журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана», №1. - Бишкек, 2018. - С. 174-176.
2. Братусь С.Н. Принципы советского гражданского права. / Правоведение. - 1960. - №1.
3. Зайцев И.М. Сущность хозяйственных споров. - Саратов, 1974.
4. Сулейманова К.М. Принцип законности в науке гражданского процесса. - Юридическая наука, 2016. - №6.
5. Семенов В.М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства. - М., 1982.
6. Елисейкин П.Ф. Предмет и принципы советского гражданского процессуального права. - Ярославль, 1974.
7. Авдюков М.Г. Принцип законности в гражданском судопроизводстве. - М., 1970.
8. Гражданский процесс: учебник для бакалавров / отв. ред. В.В. Блажеев, Е.Е. Уксусова. - М.: Проспект, 2015. (автор главы А.Т. Боннер).
9. Федина С.А. Принцип законности в гражданском процессе: моногр. - Тверь: Твер. гос. ун-т, 2002.
10. Чепурнова Н.М. Конституционные принципы судебной власти и проблемы формирования судебной системы в субъектах Российской Федерации. - М., 2002.
11. Научно-практический комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Кыргызской Республики. 2-е издание. - Бишкек: ЮрИнфо, 2011.
12. Фурсов Д.А. Современное понимание принципов гражданского и арбитражного процесса. - М.: Статут, 2009.

Рецензент: д.ю.н., профессор Арабаев А.А.